

JOUNI LAAKSONEN

KAINUUN JA KOILLISMAAN RETKEILYOPAS

MINERVA

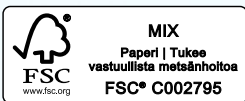
Kainuun ja Koillismaan retkeilyopas

JOUNI LAAKSONEN

KAINUUN JA
KOILLISMAAN
RETKEILYOPAS

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

Kirjan tekemistä on tukenut Taiteen edistämiskeskus (Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjasto-apuraha).

© Jouni Laaksonen ja Minerva Kustannus, 2024
Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Kirjan kuvat: Jouni Laaksonen, ellei toisin mainita.

Etukannen kuva: Julma-Ölkyn ylittävä riippusilta Hossan kansallispuistossa. Hannu Huttu, hannuhuttu.com.

Tämän aukeaman kuva: Syysaamu Martinselkosessa.

Takakannen kuvat: Karitunturin tykkyä Posiolla. Jouni Laaksonen.

Takakannen liepeen kuva: Hiidenportin rotko samannimisessä kansallispuistossa. Jouni Laaksonen.

Kirjan kartat: Pohjakartat ovat Maanmittauslaitoksen avointa dataa 2023. Retkeilyreitit ja -rakenteet ynnä muut lisäykset on pohjakartoille piirtänyt Jouni Laaksonen.

Kansi: Justine Florio/Taittopalvelu Yliveto Oy
Taitto ja ulkoasu: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-375-637-3
Painettu EU:ssa

SISÄLLYSLUETTELO

Alkusanat	8	19. Talaskangas, Kajaani ja Vieremä.....	109
Kainuun ja Koillismaan luonnon ominaispiirteet.....	10	20. Kivesvaara, Paltamo	113
Historiaa polkujen varsilla	16	21. Lahtanen, Ristijärvi.....	116
Säännöt ja etiketit.....	23	22. Tulisuo–Varpusuo, Hyrynsalmi	118
Vastuullinen luontomatkaileminen	25	23. Vuorilampi, Hyrynsalmi	121
Kirjan käyttöohje	28	24. Hiidenkirkko, Hyrynsalmi	123
Ajo-ohjekartat.....	36	25. Saarijärven aarnialue, Hyrynsalmi ja Suomussalmi	125

KAINUU

1. Kieversjärvet, Kuhmo	42	28. Paljakka, Puolanka	137
2. Jonkerinsalo, Kuhmo	44	29. Hepoköngäs, Puolanka.....	142
3. Jämäsvaara, Kuhmo.....	47	30. Saarijärvi, Puolanka.....	145
4. Teerisuo–Lososuo, Kuhmo.....	50	31. Siikavaara, Puolanka.....	147
5. Pajakkakoski ja Harakkasaari, Kuhmo ..	52	32. Murhisalo, Suomussalmi.....	150
6. Lentua, Kuhmo.....	55	33. Vienan reitti, Suomussalmi.....	153
7. Sininen polku, Kuhmo	61	34. Raatteen Portti, Suomussalmi	160
8. Kokkamo–Kylmänsärkät, Kuhmo	63	35. Syvänperänsärkkä, Suomussalmi	162
9. Elimyssalo, Kuhmo	65	36. Säynäjäsuo–Matalansuo, Suomussalmi	164
10. Iso-Palonen ja Maariansärkät, Kuhmo ..	69	37. Pesiön retkeilypolku, Suomussalmi.....	167
11. Tiilikkejärven kansallispuisto, Sotkamo ja Rautavaara.....	74	38. Martinselkonen, Suomussalmi	170
12. Hiidenportin kansallispuisto, Sotkamo	79	39. Hossan kansallispuisto, Suomussalmi, Kuusamo, Taivalkoski	175
13. Vuokatti, Sotkamo	84		
14. Hiukan luontopolku, Sotkamo.....	90		
15. Naapurinvaara, Sotkamo	92		
16. Pirunvaara ja Renfosin lenkki, Kajaani ..	95		
17. Kouta–Vuores-retkipolut, Kajaani	101		
18. Ärjänsaari, Kajaani	105		

KOILLISMAA

40. Kupson kutsu, Pudasjärvi	186
41. Sammakoinen ja Olvassuo, Pudasjärvi ..	190
42. Hirvisuo, Pudasjärvi ja Oulu.....	192

43.	Litokaira, Pudasjärvi ja Ranua.....	194
44.	Rumavaara, Pudasjärvi.....	199
45.	Hampusvaara, Pudasjärvi	201
46.	Syötteen kansallispuisto, Pudasjärvi, Taivalkoski ja Posio.....	203
47.	Soiperoinen, Taivalkoski.....	211
48.	Taivalvaara, Taivalkoski	213
49.	Nappaskenkäreitti, Taivalkoski.....	216
50.	Pahkakurun kierros, Taivalkoski.....	219
51.	Kikarinlammen kierros, Taivalkoski.....	221
52.	Kylmäluoman retkeilyalue, Taivalkoski.....	224
53.	Närängänvaara, Kuusamo.....	228
54.	Iivaara, Kuusamo	232
55.	Lahtela–Vanttaja, Kuusamo	235
56.	Kuntivaara, Kuusamo	237
57.	Kuusinkijoki, Kuusamo.....	239
58.	Oulangan kansallispuisto, Kuusamo ja Salla	242
59.	Ruka–Valtavaara, Kuusamo.....	253
60.	Hirsiniemi, Posio.....	257
61.	Livojärvi, Posio	261
62.	Pyyttöuoma, Posio	265
63.	Palotunturi, Posio	268
64.	Korouoma	272
65.	Riisitunturin kansallispuisto	277
	Ehdotuksia lomareissuun.....	281
	Lisätietoja ja lähteitä	284
	Aakkosellinen kohdehakemisto.....	285

TIETOLAATIKOT

Huippukohteita kategorioittain.....	14
Esteettömät reitit.....	26
Järvimelojan aarteita	32
Maastopyöräilijän huippukohteita	32
Lintupaikat	33
Mainioita talvikohteita	33
Vanhon metsien suojeluohjelma	46
Koskisodista Ystävyyden puistoon	59
Tervan valmistus ja kuljetus	72
Kuntakeskusten lähiretkikohteet.....	99
Vesimyllyt	133
Kainuulaisia kansanperinteen tarinakkohteita	144
Karhukojuet.....	174
Kansallispuistokomitean puistot	198
Kauneimmat lähteet	218
Kuolemanrata	222
Pitkät vaellusreitit	251
Tukinsiirtolaitokset ja uittorännit.....	263
Suojelualueiden helmiä	269

ALKUSANAT

Olen syntynyt ja varttunut pääkaupunki-seudulla, mutta 1990-luvun lopulla ymmärsin, että ei minua ole tehty kaupunkilaiseksi. Jätin diplomi-insinöörin työt Espoossa ja kävin eräopaskurssin. Sen päätteeksi muuttimme vuonna 1998 kahden kurssikaverini kanssa vuodeksi Suomussalmen pohjoisnurkkaan, Selkosylälle, Hossan kupeeseen.

Kävin vielä mutkan Etelä-Suomessa, mutta vuonna 2002 muuttimme tyttöystävän kanssa Sotkamoon. Nimisenkankaalta oli lyhyempi matka kansallispuistoon kuin lähimpään kauppaan. Menimme naimisiin vaaran laella, ja vähitellen vaimolleni urkeni työ Kuhmon puolelta. Vuonna 2003 muu-

timme Kuhmon perukkaan ja täällä olemme viihtyneet siitä asti.

Kaupungista voi muuttaa maalle, etelästä voi muuttaa pohjoiseen. Suosittelen vahvasti! Etätyö on mahdollista yhä useammalla alalla, vaikka ei tietenkään kaikilla. Mukava on tehdä töitä metsän keskellä, järven rannalla. Omalla kohdallani työn saanti ei ollut este, vaan koska työkseni kirjoitan retkeilystä, muutto Kainuun retkikohtien keskelle ja lähelle Koillismaahan, Pohjois-Karjalan ja Lapin retkipaikkoja vain edisti työntekoani.

Retkeily on ammattini ja rakkain harrastukseni. Olen kolunnut kaikki kirjassa

laajasti esitellyt kohteet ja käynyt myös jokaisessa lyhyemmin nimeltä mainitussa paikassa. Olen retkeillyt monessa, monessa muussakin retkikohteessa Kainuussa ja Koillismaalla, mutta näiden kansien väliin valikoin kaikkein hienoimmat.

Kirjassa esitellään noin 180 retkeilyreittiä. Lisäksi lyhyemmällä maininnalla ja koordinaateilla vinkataan yli 50 muuta kiinnostavaa retkipaikkaa.

Tämä opas keskittyy päivä- ja viikonloppuretkiin. Pitemmät vaellusreitit mainitaan vain lyhyesti, sillä ne käsittelem perusteellisesti kirjassani Pohjois-Suomen vaellusreitit (Minerva 2020). Alueen autiotuvat puolestaan esittelemme (koordinaattien kera) Joel Aholan kanssa kirjassamme Suomen autiotuvat (Karttakeskus 2020).

Kiitos perheelleni ja kaikille muille retkikavereilleni, ja aivan erityisesti tyttärelleni Vienalle, jonka kanssa olemme tehneet lukuisia täsmätutkimusretkiä Kainuun ja Koillismaan helmiin. Suurimmaksi osaksi olen hankkinut kirjan tiedot maastossa itse kulkemalla, mutta totta kai olen monenlaista tarkistellut myös reittien ylläpitäjiltä. Aina olen saanut pätevät vastaukset, kiitos siitä. Kiitos vaimolleni Merville kommentista. Kiitos apurahan antajalle.

* * *

Juuri kun kirjan käsikirjoitus oli valmistumassa, julkisuuteen tuli tieto, että Metsähallituksen Luontopalvelujen rahoitusta on leikattu todella rajusti. Luonnonsuojelun ja luonnossa virkistäytymisen hyväksi työkentelevien työntekijöiden määrää vähennettiin kovalla kädellä. Samalla suuri uhka

on, että iso osa Luontopalvelujen ylläpitämisestä taukopaikoista puretaan kautta Suomen. Toivottavasti kaikki tämä ei toteudu!

Metsähallituksen Luontopalvelut huolttaa suurinta osaa kirjan reiteistä ja taukopaikoista. Kirjan kohteissa on esimerkiksi yli 200 Metsähallituksen Luontopalvelujen huoltamaa tulipaikkaa, laavua tai kotaa. Lukuisia laavuja ja tulipaikkoja on jo viime vuosien aikana poistettu. Nämä ovat olleet yksittäisiä taukopaikkoja, ja retkeilijät ovat ymmärtäneet, että resurssien vähyydestä johtuen tiettyä priorisointia on täytynyt tehdä. Loppuvuonna 2023 esillä ollut taukopaikkojen vähentämismäärä oli aivan eri luokkaa.

Taukopaikat on rakennettu verovaroin meidän kaikkien iloksi. Ne ovat kerrassaan Suomen kansallisuusaisuutta samaan tapaan kuin tieverkosto. Luonnossa liikkumisesta saamme virkistystä ja suuria terveyshyötyjä, kuten lukuisissa tutkimuksissa on osoitettu.

Kirjassa esitetään vuoden 2023 tilanne: nämä reitit ja taukopaikat olivat tuolloin käytössä. Kannattaa seurata tilanteen kehittymistä, sillä jossain mittakaavassa muutoksia varmasti tulee. Joka tapauksessa kaikissa kirjan kohteissa on hienoa luontoa ja kuvaamani kaltaiset polut. Jos kirjassa mainittu laavu poistetaan, retkeilymahdollisuudet heikkenevät, mutta eivät toki poistu. Tällöin sama paikka on edelleen hieno kohde, mutta sitten täytyy valita nuotiottomat eväät ja varautua siihen, että sateelta suojaavaa laavua ei enää ole.

Kuhmossa helmikuussa 2024

Jouni Laaksonen

iki.fi/jel

KAINUUN JA KOILLISMAAN LUONNON OMINAISPIIRTEET

Kainuun ja Koillismaan alue on retkeilijän aarreaitta. Luonnon päävärejä ovat vihreä, sininen ja valkoinen: metsät, vesistöt ja lumihanki.

Vankat ja vanhat metsät valloittavat niin neulasmattoista polkua pitkin astellessa kuin vaaran laelta päättymätöntä metsäturkkia katsellessa. Totta kai tällaiseen taigatyypiseen maisemaan kuuluvat myös kauniit aapasuot, korvet, rämeet ja letot.

Järviä ja ne ketjuiksi yhdistäviä jokia on valtavasti. Valkokuohuisia koskia on sadoittain ja lisäksi alueella on lukuisia näyttäviä vesiputouksia. Retkipolut kuljettavat monille komeille rotkoille, ja vaikuttavan korkeita ja kapeita harjuja on paljon.

Talven ote on vahva. Tyypillisesti valkoinen vuodenaika alkaa marraskuussa. Keskitalvella jouluhelmikuussa tykky

muovaa vaarakuusikot huikean kauniiksi jättiläispatsaiden puistoiksi. Hankikanto alkaa usein jo maaliskuussa ja jatkuu vuoroin vahvempana, vuoroin pettävämpänä pitkin huhtikuuta.

Vappuna alueen eteläosissa pääsee usein patikka- ja melontaretkille, mutta toisinaan silloin voi lähteä vielä viimeisille hankikantohiihtelyille. Pohjoisosassa patikointikelejä ei todennäköisesti toukokuun alussa vielä ole. Toukokuussa on huomattava, että auraamatta olleille metsäteille ei ole autolla asiaa, sillä niillä on paha kelirikko. Metsätien päässä oleville retkikohteille ei pääse, vaan on valittava isompien teiden lähikohteita.

Samanlaista koskemattoman erämaan laajuutta kuin pohjoisimmassa Lapissa alueella ei sentään ole. Aarnimetsät ja luonnontilaiset suot ovat vain osa maise-

Tyyni aamu Kuhmon Jämäsvaarassa.

maa, suurin osa maapinta-alasta on tehokkaassa talouskäytössä. Avohakkuualat, taimikot, nuoret talousmetsät, ojitetut suot ja metsäautotiet eivät ole retkeilijän mielekkäintä kulkumaastoa. Hienoimmat retkikohteet sijoittuvatkin poikkeuksetta suojelualueille, ja niihin tämä kirja keskittyy.

Toisaalta eteläisellä Kainuulla on sellaisia erämaan tunnusmerkkejä, jotka Lapin laajimmistakin kairoista puuttuvat. Kuhmon, Sotkamon ja Ristijärven alueella elää villi metsäpeura, joka Lapista metsästettiin sukupuuttoon yli sata vuotta sitten. Etelä-Kainuussa on myös vankka kanta susia, karhuja, ahmoja ja ilveksiä. Lapin erämaissa susia ja ilveksiä ei juuri jolkottele.

Pellon laidalla ruokailevia metsäpeuroja voi päästä näkemään auton tai linja-auton ikkunasta. Kävelijä harvoin näkee peuraa, sillä se kuulee ja haistaa ihmisen jo kaukaa. Sen sijaan kanoottista käsin peuran saattaa päästä näkemään, kun lipuu hiljaa joenmutkan tai saaren ympäri. Esimerkiksi Kuhmon Lentuan tai Ontojärven hiekka-

rannoilla näkee usein metsäpeuran sanaan piirtyneet jäljet.

Samasta syystä petoja näkee äärimmäisen harvoin: ne huomaavat ihmisen ensin ja väistävät. Toisaalta Kainuu ja Koillismaa ovat Suomen petojen katselu- ja kuvaustoiminnan keskeisintä aluetta. Etenkin Kuhmossa, Suomussalmella ja Kuusamosassa on yrityksiä, jotka ruokkivat haaskoilla ja kalanperkeillä karhuja, susia, ahmoja ja petolintuja (ks. s. 174). Asiakkaat pääsevät maksua vastaan viettämään yön piilokojussa. Alkuillasta odotus on kiihkeää: tuleeko tänä yönä karhuja tai ehkä muitakin petoja? Karhuja näkee lähes varmasti, muita lajeja satunnaisemmin. Villin, vapaan pedon näkeminen muutamien kymmenien metrien päässä on elämys, jota ei unohda.

Talvella lumi tallentaa eläinten jäljet ihmisen ihasteltaviksi ja ihmeteltäviksi. Hankien aikaan pääsee näkemään esimerkiksi ahman, suden, ilveksen, saukon, hirven, näädän, ketun, jäniksen, metson, teeren, riekon ja pyyn jälkiä. Metsäpeuran talvehtimisalueilla

Upeaa tykkyä Posion Karitunturilla.

Metsäpeuran jäljet Lentuaalla.

voi huomata peuran jälkiä ja poronhoitoalueen puolella eli Ylä-Kainuussa ja Koillismaalla näkee tietenkin poroja ja niiden jälkiä.

Liito-oravaa ei ole helppo päästä näkemään elävänä, vaikka lajin kanta onkin paikoin varsin vahva. Näiden erikoisten liitäjien papanoita ja virtsausjälkiä voi löytää suurten haapojen ja kuusien tyviltä esimerkiksi Hiidenportin kansallispuistossa, Talaskankaalla, Kivesvaaralla, Tulisuo-Varpusuolla, Jämsävaarassa, Elimyssalolla ja Suomussalmen Riuskanselkosessa. Samoin papanoita voi bongata suojelluista vanhoista metsistä Kainuun vaarajaksolla Sotkamosta Paltamon kautta Hyrynsalmelle ja Puolangalle. Liito-oravan levinneisyysalue jatkuu Koillismaalle asti, mutta siellä se elää jo pohjoisrajallaan.

Jalokalat kuuluvat olennaisena osana Koillismaan ja Kainuun järvien ja jokien kalastoon. Taimenet, siiat, harjukset ja muikut ovat kalastajien saaliita siinä missä ahvenet, hauet ja muut tavallisemmat kalat. Raakku eli jokihelmisimpukka on

uhanalainen ja rauhoitettu. Ennen muuta raakkuja elää Lapin joissa, mutta myös Koillismaalla ja Ylä-Kainuussa muutamissa joissa sinnittelee yhä jokihelmisimpukkoita. Puolangalta löydettiin vuonna 2023 Suomen suurin raakku. Koillismaan valtavirta Iijoki sivujokineen on yksi Suomen tärkeimmistä raakun elinalueista.

Kiinnostava on myös Kainuun ja Koillismaan muu eliölajisto. Täällä itäinen, peräti siperialainen lajisto kohtaa läntisen lajiston. Moni eteläinen laji sinnittelee pohjoisrajallaan, ja toisaalta usean leimallisesti tunturilajin eteläisimmät esiintymät löytyvät Koillismaan kalliopahdoilta.

Itäisiä kasvilajeja ovat esimerkiksi Oulankajoen varsilla kasvavat tataarikohokki ja pulskaneilikka. Pohjoisista lajeista lapinvuokon ja tenonajuruohon eteläisimmät esiintymät ovat Oulangalla ja sielikön ja kurjenkanervan puolestaan Rukalla. Iso-Syötteelläkin on tunturilajistoa, kuten riekonmarjaa.

Nummikellokanervaa kasvaa Suomessa vain Kuhmossa, kangasraunikkia puolestaan lähinnä vain Kuusamossa. Oulangan kansallispuisto on todellinen erikoisten

Pulskaneilikka Oulankajoen varressa.

kasvilajien hotspot: erityisesti upeat orki-deat, kuten neidonkenkä, tikankontti ja tummaneidonvaippa tekevät valtavan vaikutuksen. Muita kämmeköitä, kuten valko-lehdokkia, yövilkkää, pussikämmekkää, herttakaksikkoja ja tietenkin maariankäm-mekkää tapaa pitkin koko aluetta, kun osuu oikeaan paikkaan oikeaan aikaan.

Lintuasiantuntija Ari Rajasärkkä kehuu Kainuuta erinomaiseksi alueeksi lintuharrastajalle julkaisussa *Vienan Karjalan erämaa-alueiden vaikutus Kainuun vanhan metsän eläinpopulaatioihin* (Suomen ympäristökeskus 2004): ”Pohjoiset havumetsälajit ovat lintuharrastajille samalla tavalla kiinnostavia kuin esimerkiksi trooppisten sademetsien lajit, mutta eurooppalainen lintujen määrityskirjallisuus on maailman huippuluokkaa, joten määritysongelmia ei Suomessa yleensä tule vastaan. Suomalainen lintuharrastus on korkeatasoista, joten vaativallekin matkailijalle on tarjolla asiantuntevia oppaita. Monen itäisen havumetsälinnun löytäminen on jäljellä olevien vanhojen metsien sekä Vienan Karjalan laajempien erämaiden läheisyyden ansiosta Kainuussa selvästi helpompaa kuin etelämpänä Suo-

nessa tai lännempänä Euroopassa. Kainuussa metsät ovat kattavan tieverkoston takia helposti saavutettavissa.” Sama pätee Koillismaahan.

Retkeilijän lempilintu, kuukkeli, on yleinen näky Koillismaalla. Metsäkanalintuja, tikkoja, joutsenia, hanhia sekä erilaisia kahlaajia ja vesilintuja näkee tai kuulee Kainuun ja Koillismaan metsissä, soilla ja vesillä liikkueensa väistämättä sellainenkin retkeilijä, joka ei erityisesti tavoittele lintujen havainnointia. Pitemmälle harrastuksessaan edennyt voi nähdä esimerkiksi sini-pyrstön, idänuunilinnun, lapinuunilinnun tai pikkusirkun.

Kaikki edellä kuvattu koskee sekä Kainuuta että Koillismaata. Näissä alueissa on kuitenkin myös eroja. Kuusamossa ja erityisesti Oulangan ja Rukan alueella retkeilijöitä on paljon. Rukan matkailijat kansoittavat myös Riisitunturin kansallispuistoa Posion puolella, ja ylipäänsä Koillismaalla on enemmän matkailijoita. Kainuun poluilla hyvin tyypillisesti saa nauttia koko retken ajan omasta

Tyypillinen tilanne Kainuussa: Hieno ja hyvin merkitty reitti, mutta saat kulkea omissa rauhassa. Kuva Siniseltä polulta Kuhmossa.

Kuukkeli saattaa tulla retkeläisen seuraksi etenkin Koillismaalla.

rauhastaan. Laavulla saa todennäköisesti tulistella oman seurueen kesken muita taapaamatta. Toki aivan suosituimmissa kohteissa Kainuussakin on vilinää.

Kainuu on maakunta, johon kuuluvat Kajaani, Sotkamo, Kuhmo, Suomussalmi, Hyrynsalmi, Ristijärvi, Paltamo ja Puolanka. Koillismaa ei ole maakunta, vaan hieman

epämääräisempi alue. Koillismaa-termin tuntee lähes jokainen, mutta montako kuntaa siihen sisältyy, on hieman kiistely aihe. Tässä kirjassa Koillismaalla tarkoitetaan Kuusamo, Taivalkoske, Pudasjärveä ja Posiota. Kolme ensin mainittua kuuluvat Pohjois-Pohjanmaan maakuntaan ja Posio Lapin maakuntaan.

Huippukohteita kategorioittain

Kohteet eivät ole paremmuusjärjestyksessä, vaan ne luetellaan kirjan etenemisjärjestyksessä.

Mahtavimpia aarniometsäkohteita:

- Jämäsvaara s. 47
  - Elimyssalo s. 65
  - Hiidenportin kansallispuisto s. 79
  - Talaskangas s. 109
  - Saarijärven aarnialue s. 125
  - Ukkohallan Pieni Tuomivaara s. 129
  - Saarijärven luonnonhoitometsä s. 145
  - Murhisalo s. 150
  - Martinselkonen s. 170
  - Närängänvaara s. 228
  - Iivaara s. 232
  - Oulangan kansallispuisto (s. 242)
  - Pyytöuoma (s. 265)
  - Palotunturin–Mustanrinnantunturin alue (s. 268)
- Edellisissä kyse on yleensä havusekametsästä. Jos haluaa tutustua nimenomaan puhtaaseen ikikuisikkoon, parhaita paikkoja ovat:
- Mustarindan luontopolku s. 135
  - Paljakan luonnonpuisto s. 137
  - Syötteen kansallispuisto s. 203
  - Riisitunturin kansallispuisto s. 277

Korkeita ja pitkiä harjuja:

- Sinisen polun Liminsärkkä s. 61
  - Kokkamon Kylmänsärkät s. 63
  - Tiilikajärven Pohjois- ja Kalmoniemet s. 74
  - Vienan reitin Myllysärkät s. 153
  - Syvänperänsärkkä s. 162
  - Huosiharju ja muut Hossan särkät s. 175
  - Soiperoisenharju s. 211
  - Kylmäluoman Hukanharju s. 224
- Kaikilla edellisillä harjun lakipolulla kävelijä näkee sinisenä väikkyvät järvet tai joen molemmilla puolin särkkää. Säynäjäsuo- ja Syvänjärvensärkällä (s. 164) tai Närängänvaaran kupeessa Hyöteikönsuolle suikertavalla harjulla (s. 228) ei tule samanaista punkaharjumaista tunnelmaa, mutta vanha metsä on hienoa. Taivalvaaran (s. 213) korkealla harjulla on uskomattoman paljon suppia.

Luonnontilaisia aapasaita:

- Teerisuo–Lososuo s. 50
- Tulisuo–Varpusuo s. 118
- Säynäjäsuo–Matalansuo s. 164

- Olvassuo s. 190
  - Hirvisuo s. 192
  - Litokaira s. 194
  - Hyöteikönsuo s. 228
- Riisitunturin kansallispuistossa (s. 277) näkee rinesoita.

Huimimpia rotkoja ja kuruja:

- Jonkerinsalon Hiidenportti s. 44
- Hiidenportti kansallispuistossaan s. 79
- Vuorilampi s. 121
- Hiidenkirkko s. 123
- Ukkohallan Vorlokki s. 129
- Julma–Ölkyn rotkojärvi Hossassa s. 175
- Pahkakuru s. 219
- Oulangan kanjoni ja Kitkajoen pahtaseinämät Oulangalla s. 242
- Korouoma s. 272

Näköalapaikkoja kaukomaisemiin:

- Vuokatti s. 84
- Naapurinvaaran Naapurinlouhi s. 92
- Kivesvaara s. 113
- Mustarinda s. 135
- Paljakan Lakikumpu s. 137
- Siikavaaran Kometto s. 147
- Kupson kutsun Isojyrkkä s. 186
- Rumavaara s. 199
- Hampusvaara s. 201
- Iso–Syöte, Ahmakallio ja Pyhitys s. 203
- Närängänvaaran Kirkko– ja Yheksänsylenkallio s. 228
- Iivara s. 232
- Korouoman Piippukallio s. 272
- Riisitunturi, Karitunturi ja Koljatti s. 277

Mahtavimpia vesiputouksia:

- Komulanköngäs s. 129
  - Hepoköngäs s. 142
  - Oulangan Jyrävä ja Kiutaköngäs s. 242
  - Korouoman Koivuköngäs s. 272
- Edelliset ovat vesiputouksista tunnetuimpia, mutta eivät lainkaan ainoita. Näyttäviä ovat myös Oulangan Putaanojan ja Saaripuron putoukset (s. 242) sekä Pyytöuoman Lemmontunturin vesisuihkut (s. 265). Upeita koskia on sadoittain, parina esimerkkinä Lentuankoski (s. 55) ja Kuusinkijoen kosket (s. 239).

Houkuttelevimpia järvimaisemia:

- Kievrerjyrsjärvet s. 42
- Lentua s. 55
- Iso–Palonen–Maariansärkät s. 69
- Tiilikjärven kansallispuisto s. 74
- Ärjänsaari s. 105
- Lahtanen s. 116
- Saarijärvi Puolanka s. 145
- Hossa s. 175
- Hirsiniemi s. 257 ja koko Livojärvi s. 261 ja todella moni muu.

Hiekkarantoja retkikohteissa:

- Harakkasaari s. 52
  - Lentua s. 55
  - Tiilikjärven Venäjänhiekkaja Koseva s. 74
  - Livojärven Säikkä ja Kellinniemi s. 261
- Hiekkarantojen lisäksi myös vyöryrtmiä:
- Hiukka s. 90
  - Ärjänsaari s. 105
  - Oulankajoki s. 242
  - Hirsiniemi s. 257

Upeimpia **lähteitä** esitellään sivun 218 tietolaatikossa.

HISTORIAA POLKUJEN VARSILLA

Retkeilyreittien varsilla ja umpimetsässäkin tapaa mielenkiintoista historiaa, kun tietää mitä katsoa. Kainuu ja Koillismaa ovat ylävää aluetta, joka paljastui mannerjään alta varhain. Esimerkiksi Suomussalmelta tunnetaan yli 300 esihistoriallista asuinpaikkaa, varhaisimmat noin 10 000 vuoden takaa.

Kivikautista asuinpaikkaa ei nykyretkeilijä maastossa juuri tunnista, ellei satu löytämään kvartsi-iskoksia. Teräviä valkeita kvartsisiruja sirosi maahan, kun metsästäjä-keräilijä hakkaamalla työsti terävää kivityökäluu. Sen sijaan edelleen näkyviä tuon aikakauden merkkejä ovat peuranpyyntikuopat ja kalliomaalaukset. Suomen pohjoisimmat kalliomaalaukset löytyvät Hossan kansallispuistosta (s. 175). Hossan Värrikallio on yksi Suomen kolmesta tärkeimmästä maalauskentästä.

Hossassa on myös peuranpyyntikuoppia. Peurahautoja eli viepperhautoja on monessa muussakin kohteessa, kuten Iso-Palosen–Maariansärkkien alueella (s. 69), Sinisellä polulla (s. 61), Syvänperänsärkällä (s. 162), Vienan reitillä (s. 153), Hirsiniemessä (s. 257) ja Riisitunturin kansallispuistossa (s. 277). Metsäpeuran turmaksi kaivettiin syviä ja jyrkkäreunaisia kuoppia. Ansan pohjalle pystytettiin teräviä seipäitä ja pinta peitettiin ja naamioitiin. Kuoppajärjestelmän yhteyteen rakennettiin puunrungoista ja juurakoista aitajärjestelmä, joka ohjasi meluavaa mieslaumaa pakenevat peurat juoksemaan aidan aukon kohdalta – eli putoamaan kuoppaan. Aitarakennelmista ei ole jäljellä mitään ja kuopat ovat eroosion myötä madaltuneet alle metrin syvyisiksi loivareunaisiksi painaumiksi. Peuranpyyntikuopan reunalla ei ole vallia, kun taas tervahaudalla on.

Saamelaiset ovat maamme alkuperäiskansa. Saamelaisia, tai kuten heitä aikanaan kutsuttiin, lappalaisia, asui joka puolella Suomea. He elivät liikkuvaa nomadin elämää metsästäen, kalastaen ja keräillen. Peuranpyyntikuoppia kutsutaan kartoilla paikoin lapinhaudoiksi ja jokiin rakennettujen puisten kalanpyydysten jäänteitä lapinpadoiksi (esimerkiksi Iso-Palosen–Maariansärkkien alueella, s. 69). Pikku hiljaa suomalaiset levittäytyivät etelästä kohti pohjoista ja työnsivät saamen kansan tieltään yhä pohjoisemmaksi. Suomalaisetkin metsästäivät ja kalastivat, mutta elinkeinopäletissa oli tärkeintä maan-

*Pyyntikuoppa Livojärven Hirsiniemessä,
Posiolla.*

viljelys, joka sitoi perhekunnan tiettyyn hirsistä rakennettuun taloon.

Alueen paikannimisessä on paljon saamelaislähtöisiä paikannimiä. Posion kunnan nimi on suoraan saamelaista alkuperää: poaššu eli posio on kodan peräosassa oleva pyhä ovi, ja Posion vaakunassa onkin kolme lappalaiskottaa. Posion Livojärven (s. 261) livo tulee saamen sanasta livva, joka merkitsee poron makuupaikkaa. Livojärven laajat hietikot ovat mieluisia lepopaikkoja räkääikaan. Kuusamon livaara (s. 232) ja Iijoki ovat saaneet nimensä saamen sanasta idja = yö. Myös Pudasjärven Jaurakkavaara (s. 186) on saamen peruja, muunnelma sanasta jávri = järvi. Kiekki on laina saamen sanasta čiekčá = kalasääski ja se esiintyy esimerkiksi Posion Mustanrinnantunturin (s. 268) Kiekinkairassa ja Kuhmon Elimyssalon (s. 65) Saari-Kiekissä. Kuusamon Oulangan (s. 242) Kulmakkojärvi tulee sanasta gulumek = kalampoikanen, ja se viittaa puroloheen. Kajaanin Kouta–Vuores-poluston (s. 101) Akkovaaran luola toimi aikoinaan saamelaisten seitala. Akko eli Akka oli ylijumala Ukon puoliso. Sotkamon Iso Sapsojärvi (s. 90) on saanut nimensä saamen sanasta sapsa, joka tarkoittaa siikaa. Lisäksi alueella on runsaasti Lappi- tai Lapin-alkuisia paikkoja, kuten Kuhmon Lentuan (s. 55) Lapinsalmi ja Kajaanin Lapinniemi (sivun 106 kartta).

Suomalaisasutus saapui pohjoisessa ensin Perämeren rannikolle ja levisi sitten sieltä jokiväyliä pitkin sisämaahan. 1200-luvulla rannikon asukkaat olivat jo vakiinnuttaneet lijoen varret ainakin nykyisen Pudasjärven alueelle asti omaksi eräalueekseen. Pohjanmaan talonpojat kävivät samoihin aikoihin kalassa Oulujärvellä. Pysyvämmiin suomalaisia muutti Kainuuseen ja

Koillismaalle 1500-luvulla. Kainuun asutukseen liittyi vuosi 1552, jolloin oikean uudisasutusaallon mukana Savosta muutti Oulujärven rannalle Kainuuseen 140 perhettä. Pudasjärveltä tiedetään, että 1570-luvulla lija Livojokien varsille asettui kymmenkunta savolaista perhettä. Hiljalleen uudisasukkaat levittäytyivät kauemmas yläjuoksuille.

Ensimmäiset maanviljelijät lähtivät liikkeelle tyhjistä. Ensin piti etsiä viljavaa maata, jota halla ei vaivannut pahoin ja kasqueta siitä puut. Kivisten peltojen raivausta riitti sukupolvesta toiseen. Pirttihirret kaadettiin läheltä ja talo rakennettiin omin käsin, lähinnä luonnosta löytyvistä raaka-aineista. Omavarainen elämäntapa säilyi pitkään, kaukaisimmissa torpissa 1900-luvulle asti.

Siihen, miten entisvanhaan elettiin keskeillä metsä kaukana lähimmästä tiestä saati kaupasta, pääsee eläytymään Närängän (s. 228), Syötteen Rytivaaran (s. 203), Elimyssalon Levävaaran ja Latvavaaran (s. 65), Tiilikajärven Tiilikanaution (s. 74) sekä Hiidenportin Kovasinvaaran (s. 79) entisillä erämaatiloilta. Piha-aukeita joko niitetään tai laidunnetaan edelleen perinnemaiseman ylläpitämiseksi. Kahdessa ensinmainitussa on erityisen mahtavat opastaulut avaamassa entisajan arkea nykykävijälle. Kovasinvaaran rakennukset ovat tuhoutuneet, mutta sielläkin kaskikoivikoiden ympäröimä piha-aukea on niittyä.

Myös Naapurinvaarassa (s. 92) on rehevää perinnemaisemaa, jota ylläpidetään laiduntamalla. Oulankajoen (s. 242) tulvaniityiltä niitettiin karjalle talvirehua. Monia näistä hoidetaan niittämällä, jotta ne säilyvät perinnemaisemina. Niitylatoja retkeilijä näkee niin Oulangalla kuin esi-

*Erämaatilat perustettiin usein vaaran laelle, jossa hallan vaara oli pienempi.
Rytivaaran tila Syötteen kansallispuistossa on aivan vaaran laella.*

merkiksi Riisitunturilla (s. 277), Korouomas-
sa (s. 272) ja Vienan reitillä (s. 153). Syötteel-
lä (s. 203) on myös entisestä niittysaunasta
kunnostettu autiotupa.

Kainuu ja Koillismaa ovat todellista vesi-
myllyjen valtakuntaa. Esi-isiemme täytyi
tulla toimeen omin ja kyläkunnan voimin.
Otettiin suuri edistysaskel, kun käsikivillä
jauhamisesta päästiin eroon. Kylän puroon
rakennettiin mylly, jossa veden voima jau-
hoi viljanjyvät jauhoksi. Rautakauppaa ei
ollut, vaan hirret, lattialankut, rännipuut
ja kattotuohet saatiin lähimetsästä, perus-
kivet, myllynkivet ja kivilaakerit tehtiin pai-
kallisesta luonnonkivestä, vähät tarvi-
tut metallitarvat taottiin lähijärvestä tai
-suosta nostetusta rautamalmista. Lisää
tietoa myllyistä ja myllykohteista sivun 133
tietolaatikossa.

Sodan ja rauhan historiaa Kuhmon,
Suomussalmen, Kuusamon ja Taivalkosken
alueilla on paljon. Varhaisimpia tämän
saran kohteita ovat Täyssinän rauhan raja-
pisteet vuodelta 1595. Suomi kuului tuol-
loin Ruotsiin. Tiilikjärvellä (s. 74) on raja-

kivi, johon on kaiverrettu Ruotsin kruunut ja
Venäjän ortodoksiristi. Tiilikalta raja kää-
ntyi koilliseen ja noudatteli Maanselkää
eli vedenjakajaa. Maanselän rajakiveä
(N 7084780, E 573710) Sotkamon ja Nurmek-
sen rajalla pidetään myös yhtenä Täyssinän
rauhan kulmapisteistä.

Stolbovan rauhassa 1617 Ruotsi–Suomi
sai Venäjältä mm. Käkisalmen läänin, jol-
loin raja siirtyi Tiilikjärveltä ja Maanselä-
stä idemmäs. Jonkerin rajakivi (N 7086120,
E 642410) Kuhmossa oli yksi vuoden 1617
rajapisteistä. Jonkerilta pohjoiseen raja
noudatteli Stolbovan rauhan jälkeenkin Itä-
meren ja Vienanmeren välistä vedenjakajaa.
Suomen itärajan vanhin edelleen voimassa
oleva osuus on Kainuussa, jossa raja on py-
synyt paikallaan jo yli 400 vuotta. Tämä on
Euroopankin mittakaavassa lähes ennä-
tyspitkään. Koillismaalla raja ei mene enää
aivan 1500-luvun mukaisesti, vaan mm. livaar-
an huippu tiedetään Täyssinän rauhan raja-
pisteeksi, vaikka hakkauksia siellä ei olekaan.

Pian tuon rauhan jälkeen, 1600-luvun
alussa, Kajaaniin alettiin rakentaa linnaa.

Venäläiset räjäyttivät Kajaanin linnan suuressa Pohjan sodassa vuonna 1716. Linnanrauniot ovat keskellä kaupunkia, saarella keskellä Kajaaninjokea. Renforsin lenkin (s. 95) kiertäjän on kätevä pistäytyä tutustumassa rauniolinnaan.

Ensimmäisen maailmansodan aikaan iso joukko nuorukaisia lähti Saksaan saamaan sotilasoppia – syntyi jääkäriiliike. Matka muualta Suomesta rannikolle täytyi taittaa salaa, jottei venäläishallinto saisi vihiä. Pohjois-Suomeen muodostui niin kutsuttuja etappireittejä, joiden varsilla isänmaan asialla olleet yksityishenkilöt järjestivät majoitusta. Saarijärven aarnialueella (s. 125) on tähän tarkoitukseen käytetty Jääkäripirtti.

Toiseen maailmansotaan liittyvää historiaa Kuhmon, Suomussalmen, Kuusamon ja Taivalkosken alueella on valtavasti. Sodista kiinnostuneen kannattaa käydä Kuhmon

Talvisotamuseossa ja Suomussalmen Raatteen portin museossa sekä erilaisilla autolaisaavutettavilla muistomerkeillä. Tai kokonaisen pitkän pyörätken teema voisi olla polkea sotamuistomerkillä seuraavalle ja seuraavalle.

Talvisodan ankaria, autenttisia taistelupaikkoja näkee Suomussalmen Raatteen portin polustojen (s. 160) ja Kuhmon Kilpelänkankaan retkipolun (ei esitelty kirjassa, koordinaatit N 7091150, E 656620) varsilla. Kuusamon Lahtela–Vanttajan polun (s. 235) varressa on hyvät tietotaulut ja vielä näyttävämpiä puolustuslaitteita, kuten entisöityjä juoksuhautoja, konekivääripesäkkeitä, korsuja sekä panssariestettä. Täällä ei lopulta taisteltu, mutta Salpalinja oli oleellinen osa Suomen itsenäisenä säilymistä. Syvänperänsärkällä (s. 162) on ehkä erikoisin Talvisodan muistomerkki: karsikkopuu.

Kajaanin linnanraunio on yksi Renforsin lenkin nähtävyyksistä.

*Tervätynnyri tervahaudan halsin alapäässä.
Kupson kutsu.*

Jatkosodasta puolestaan jäi hyvin erikoislaatuinen sotahistorian muisto: Hyrynsalmelta Suomussalmen Pesjön kautta Taivalkoskelle ja edelleen Kuusamoon johdettu sodanaikainen, vankityövoimalla rakennettu kapearaiteinen rautatie, kenttärata (katso tietolaatikko sivulla 222).

Kainuu oli 1800- ja 1900-lukujen taitteessa maailman suurin tervantuottaja. Tästä ajakaudesta muistuttavat tuhannet tervahaudat maastossa. Näyttäviä tervahautoja suoraan retkeilyreitit varressa on mm. Iso-Palosella (s. 69), Hiidenportissa (s. 79), Kokkamo-Kylmänsärkillä (s. 63), Lahtasella (s. 116) ja Kupson kutsulla (s. 186), jossa pääsee näkemään paitsi tervahaudan, myös tervätynnyrin.

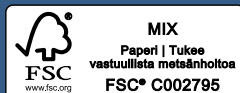
KAINUUN JA KOILLISMAAN ALUE ON RETKEILIJÄN AARREAITTA!

Upeat kansallispuistot Hossa, Oulanka, Riisitunturi, Syöte, Hiidenportti ja Tiilikkejärvi sekä Rukan ja Vuokatin matkailukeskusten lähireitit ovat monelle tuttuja ja tarjoavat retkeilijälle ympäri vuoden unohdettomia luontoelämyksiä. Niiden lisäksi alueella on suuri määrä mahtavia retkikohteita, jotka jäävät monelta matkailijalta löytymättä.

Kirja sisältää Kainuun ja Koillismaan hienoimmat retkikohteet yksissä kansissa. Kohteita esitellään yli 60, yksittäisiä reittejä noin 180. Kattavassa oppaassa on jokaisesta reitistä reittikuvaus, valokuvia sekä selkeä reittikartta. Pääpaino on päiväretkissä, mutta kirjassa annetaan vinkkejä myös viikonlopun mittaisille ja pitemmillekin patikkavaelluksille sekä melonta- ja talviretkille.

Kohdekuvauksissa kerrotaan luonnon ja kulttuurihistorian kiinnostavat piirteet ja reitin varressa olevat palvelut. Kirjassa on myös mielenkiintoista lisätietoa kohteisiin linkittyvistä erikoispiirteistä, kuten esimerkiksi vesimyllyistä, karhukojuista, tervanpoltosta, sotahistoriasta ja kauneimmista lähteistä.

www.minervakustannus.fi

ISBN 978-952-375-637-3

79.4 | Kansi: Justine Florio/Taittopalvelu Yliveto Oy